

Valtasuhteet tutkimushaastattelussa

SONJA KOSUNEN JA JAAKKO KAUKO

ABSTRACT
Power relations in
research interview

The article sets out to analyse power and its relationality and negotiability in the relation between the interviewer and the interviewee in research interviews. Power is understood as relational and embedded in cultural and physical world. The authors draw on their field notes and experiences in 135 interviews with policymakers in Finland and England (n=38), and with parents of school-aged children (n=97). The article describes the interview situation with the help of two trichotomies. The first trichotomy is the pre-interview, interview and post-interview situation, in which the power relation changes in interaction in different ways. The second trichotomy is the construction of 'us', 'them', and 'you' (in plural) in the discourse, by which is meant, how these concepts get constructed in the interaction at different stages of the interview as a process. Observing the relation between the interviewer and the interviewee and understanding the power invested in their mutual relation as changeable, negotiable and context-dependent, are important factors in the construction of interview material in qualitative research.

Johdanto

Vaikka politiikan tutkimuksessa valta on käsitteiden keskiössä, suomalainen laadullinen tutkimusmenetelmäkirjallisuus on harvoin huomioinut valtatutkimuksen nostamia kysymyksenasetteluja erityisen systemaattisesti tai sävykkäästi. Pohdimme tässä artikkelissa, mitä ulottuvuuksia vallan, sen suhteellisuuden ja vallasta neuvottelemisen ymmärtäminen voisi tuoda tutkimushaastatteluun aineistonhankintamenetelmänä. Analyttisinä kategorioina hyödynämme ajatusta siitä, miten haastattelutilannetta ennen, sen aikana ja sen jälkeen vuorovaikutuksessa rakennetaan ”meidän”, ”teidän” ja ”heidän” käsitteitä. Aineistona tässä artikkelissa käytetään tutkimuspäiväkirjoja ja teemahaastatteluja (N=135), joissa haastateltavat ovat joko keski-ikäisiä suomenkielisiä kaupunkilaisia (n=97), tai poliitikkoja, viranhaltijoita ja muita tärkeissä yhteiskunnallisissa asemissa olevia suomalaisen korkeakoulupolitiikan ja Englannin koulutuspolitiikan vaikuttajia (n=38). Analysoimme tutkimushaastattelun eri vaiheita ja problematisoimme vallan näkökulmasta haastattelun

niitä osa-alueita ja tilanteita, joiden ratkaisut ja käsitteet jäävät usein tutkijoiden hiljaiseksi tiedoksi.

Vallan tutkimuksen yhtenä perusjakona on vallan resursseihin, toimijoiden ominaisuuksiin ja aseisiin perustuva lähestymistapa (Dahl 1961; Mills 1956; vrt. Bachrach ja Baratz 1962 sekä Lukes 1974) ja vallan suhteellisuuden tai rakenteellisuuden liittyvät ajattelumallit (esim. Foucault 2003; Heiskala 2001). Tässä artikkelissa peilaamme aineistoamme jälkimmäiseen näkökulmaan (vrt. Mykkänen 2001, 109) ja ymmärrämme vallan suhteellisena (Emirbayer 1997), kaikkialla toimijoiden välissä olevana, tuottavana ja positioita määrittävänä (Foucault 1991; 2003; 2005), johon vallan arvaamattomuudesta johtuen liittyy myös aina (poliittinen) kontingenssi ”toimia toisin” (Palonen 2008, 214; ks. Clegg, Flyvbjerg ja Haugaard 2014). Vallan suhteellisuus tutkimushaastattelussa haastattelijan ja haastateltavan välillä, siihen liittyvät molemminpuoliset ennako-oletukset ja koetut muutokset tutkimusprosessin aikana ovat herättäneet kiinnostusta myös kansainvälisen tutkimusmenetelmäkirjallisuuden piirissä (esim. Smith 2006). Koska vallan suhteellinen ymmärrys on kohtuullisen yleis-

tä myös politiikan tutkimuksessa, tämä valtanäkemyksensä olisi perusteltua ottaa huomioon haastattelututkimuksessa jo aineistonkeruuvaiheessa, sillä aineistonhankinnan aikana vallasta käytävillä neuvotteluilla on vaikutuksensa myös siihen, millaista aineistoa saadaan tuotettua analyysia varten. Kysymmekin, miten valta näkyy tutkimushaastatteluprosessin eri vaiheissa ja miten siitä neuvotellaan vuorovaikutuksessa.

Tutkimushaastattelun aineistonkeruuprosessi on pitkäkestoinen ja eri vaiheita sisältävä vuorovaikutussuhde. Lähestymme aihetta tutkimuspäiväkirjoihin kirjaamamme kenttäkokemuksen ja kerättyjen aineistojemme pohjalta. Tutkijalla on perinteisesti mielletty olevan valtaa haastattelussa ainakin agendan asettamisen, asemansa ja asiantuntemuksensa vuoksi. Toisaalta eliittihaastattelut on nähty omana haastattelukategorianaan, joissa haastateltavalla on asemansa ja resurssiensa vuoksi haastattelijaa enemmän valtaa. Valtaapitävien haastattelut (ks. esim. Alastalo 2005; Mykkänen 2001) ovat politiikan tutkimuksessa suosittuja. Niissä eliitti nähdään ryhmänä, jolla on etuoikeutettu asema politiikan tavoitteiden määrittelyssä tai erityistä ja vain heillä olevaa tietoa (Dexter 1970). Pyrimme seuraavassa osoittamaan valtasuhteen muuttuvaa luonnetta haastatteluprosessin myötä niin tavanomaisissa kuin eliittien haastatteluissa pitämättä näitä kuitenkaan lähtökohteisesti valtavan erilaisina vuorovaikutustilanteina (ks. lisäksi Smith 2006). Esitämme, että haastattelun ymmärtäminen neuvoteltavana valtasuhteena haastataa sekä perinteisen näkökulman haastattelijan valasta haastateltavan yli tavanomaisissa haastatteluissa että eliittihaastattelujen positionaalisen ajatuksen haastateltavan vallasta haastattelijaan.

Haastattelu valtasuhteena

Haastattelu muotoutui 1950-luvulla yhteiskunta- ja sosiaalitieteissä keskeiseksi tutkimusmenetelmäksi (Alastalo 2005). Erilaisiin haastattelutyyppeihin luokituvat nykyään nimityksiltään ainakin strukturoitu ja puolistrukturoitu haastattelu, teemahaastattelu, fokusryhmähaastattelu, virikehaastattelu, syvähaastattelu ja avoin haastattelu. Haastatteluja voidaan toteuttaa yksilöiden, parien tai ryhmien kanssa.

Hirsjärvi, Remes ja Sajavaara (2000) kuvaavat taajassa käytössä olevassa oppikirjassaan haastattelututkimuksen erilaisia puolia. Haastattelun valintaa

tutkimusmenetelmäksi puoltaa heidän mukaansa esimerkiksi se, mikäli ajatellaan, että ”ihminen on nähtävä tutkimustilanteessa subjektina” (mt., 201). Tällöin haastattelututkimuksessa ihmiselle annetaan mahdollisuus tuoda itseään koskevia asioita esiin mahdollisimman vapaasti (Hirsjärvi ym. 2000.) Nähdäksemme tilanne on monimutkaisempi. Esimerkiksi Rastaa (2005) mukaan tutkimushaastattelun tavoitteena on tuottaa haastateltavan puhetta tutkimusaineistoksi, minkä onnistumisen edellytyksenä on se, että haastattelija ja haastateltava ymmärtävät toisiaan. Kansallisuus, kieli ja ikä voivat antaa viitteitä ymmärryksen lähtökohdista. Rastas esittää, että esimerkiksi kulttuurierot saattavat vaikeuttaa haastattelun onnistumista, mikäli yhteisymmärrystä ei synny. (Rastas 2005, 84.) Lisäksi Alasuutari (2011, 144) esittää, että interaktionäkökulmasta katsoen haastattelussa ei ole puhtaita ja puolueettomia asemia. Tässä esitämme, että nimenomaan haastattelijan ja haastateltavan välinen valtasuhde ja sen muutokset vuorovaikutuksen aikana vaikuttavat siihen, mitä haastateltava itse asiassa kertoo ja kuinka vapaasti tämä voi sen tehdä.

Ruusuvuori ja Tiittula (2005) toteavat, että tutkimushaastattelua ohjaa tutkimuksen tavoite ja sen erottaa keskustelusta ensisijaisesti siihen osallistujien roolit: haastattelijalla on heidän mukaansa kysyjän ja tiedon kerääjän rooli ja haastateltavalla vastaajan ja tiedon antajan rooli. Eskolan ja Suorannan (2000) mukaan haastattelu on molemminpuolista vuorovaikutusta, jossa ”normaalit fyysiset, sosiaaliset ja kommunikaatioon liittyvät seikat vaikuttavat haastattelutilanteeseen” (mt., 85). Tässä esitämme kuitenkin, että keskinäiset valtasuhteet vaikuttavat haastattelijan ja haastateltavan suhteeseen jo ennen haastattelutilanteen alkua ja tämä suhde muuntuu haastatteluprosessin eri vaiheissa. Lisäksi suhteesta ja siihen sisältyvät valtahierarkiasta käydään jatkuvaa neuvottelua. Asetelma voi muuntua haastattelun eri vaiheissa myös ennakoimattomasti. Neuvottelun aiheena on, kuka tai ketkä määrittävät ja päättävät sen, miten haastattelutilanne etenee ja millaista aineistoa tuotetaan. Berger ja Luckmann (1966, 44) esittävät, että vuorovaikutustilanne on joka tapauksessa tilanteena joustava (*flexible*), ja siten on hyvin hankalaa esittää tiukkoja skriptejä siitä, miten kasvokkaiset vuorovaikutustilanteet etenevät: skriptit muuntuvat jatkuvasti sen perusteella, miten merkitystenvaihto itse tilanteesta etenee. Tiedonlouhinnan sijasta haastattelua kuvastaa paremmin yhteisen

narraation rakentaminen (Holstein ja Gubrium 1995). Tuomi ja Sarajärvi (2013) toteavatkin, että nimenomaan joustavuus (toistamisen ja selittämisen mahdollisuus, kysymysten järjestyksen vaihtelevuus ja havainnoinnin mahdollisuus) on aineistonkeruumenetelmänä haastattelun etu.

Tutkimusmenetelmäkirjallisuudessa on tarkasteltu sitä, miten haastateltava voi kokea asemansa ja itsensä suhteessa haastattelijaan. Lisäksi tärkeää on toki tarkastella haastattelijan asemaa suhteessa haastateltavaan. Haastattelututkimuskirjallisuuden (esim. Ruusuvuori ja Tiittula 2005) kuvauksissa haastattelijan reaktioiden tarkoituksena olisi osoittaa kiinnostusta ja saada haastateltava kertomaan lisää ilman, että haastattelija johdattelee tai ohjailee haastateltavaa. Toisinaan haastattelija joutuu kuitenkin osallistumaan haastateltavan vastauksen tuottamiseen, mikäli vastaukset ovat lyhytsanaisia. Perusteluna tälle käytetään sitä, että haastateltavat ovat erilaisia. (Ruusuvuori ja Tiittula 2005.) Lisäksi haastattelijat ovat erilaisia ja jokaisessa haastattelussa rakentuva vuorovaikutus- ja valtasuhde on siksi ainutkertainen. Keskeistä on siis paitsi huomioida haastateltavien henkilöiden moninaisuus, myös tutkijoiden moninaisuus. Tutkimusmenetelmäkirjallisuudessa usein hahmottomaksi jäävä ”tutkija” rakentaa ja performoi haastattelutilanteessa itseään (esim. ikä, sukupuoli, etnisuus, yhteiskuntaluokka, ulkonäkö, ym.). Siten yhteismitalliset ohjeistukset siitä, miten tutkimushaastatteluja tulisi toteuttaa, voivat jäädä pintapuoliseksi, mikäli huomioidaan ainoastaan haastateltavien moninaisuus.

Tämän artikkelin keskiössä on mainittujen seikkojen lisäksi se, millainen on jostain valta-asetelmasta lähtevä ja haastattelutilanteessa uudelleen jäsenyvä haastattelijan ja haastateltavan välinen suhde. Analysoimme haastatteluaineiston keruuprosessia itse haastattelutilanteen sekä sitä edeltävän ja seuraavan tilanteen muokkaaman asymmetrian näkökulmasta. Reflektoimme haastattelijan ja haastateltavan välisen vuorovaikutussuhteen epäsymmetriaan liittyviä suhteellisia valta-asetelmiä mikrotasolla. Tarkastelemme valtasuhteen epäsymmetrian purkuyrityksien onnistumista ja epäonnistumista ja näihin liittyviä välineitä. Tarkoituksenamme onkin aineistolähtöisesti tuoda esille työkaluja laadukkaasti tutkimusaineiston keräämiseksi.

Haastattelutilanteen epäsymmetrialla tai asymmetrialla viittaamme haastattelijan ja haastateltavan välisen vuorovaikutussuhteen hierarkkiseen luon-

teeseen, eli valtasuhteen ilmenemiseen vuorovaikutuksessa. Eskola (1967) esitti jo aikanaan, että haastattelu on monivaiheinen vuorovaikutusprosessi, jossa syntyy helposti ”virhettä”. Haastattelun luonnetta muoaa se, että haastattelija on riippuvainen haastateltavasta, koska haastattelun tavoitteena on saada haastateltava puhumaan. Toisaalta on selvää, että haastattelijan henkilökohtaiset piirteet, kuten sukupuoli ja ikä, muovaavat vuorovaikutusta. (Eskola 1967.) Holstein ja Gubrium (1995) nostavat aikanaan urauurtavassa esityksessään keskiöön haastattelutilanteen aktiivisena vuorovaikutustilanteena, jossa haastateltava ja haastattelija yhdessä osallistuvat haastatteluaineistoksi sittemmin nimetävän keskustelun tuottamiseen. Tämä voidaan nähdä konstruktionistisena käänteenä haastattelututkimuksen teoriassa, jossa suhteessa aiempaan korostetaan pysyvien asemien ja kysyjä–vastaaja-asetelman purkamista ja tarkastellaan haastattelua muuntuvana interaktion ja neuvotteluna. (Holstein ja Gubrium 1995.)

Vuorovaikutus haastattelutilanteessa ei siten koskaan ole neutraalia, vaan kumpikin osapuoli vaikuttaa toiminnallaan keskustelun hierarkkisen valta-asetelman rakentumiseen. Ruusuvuori ja Tiittula (2005) nostavat yhdeksi haastattelututkimuksen keskeisistä elementeistä neutraaliuden vaatimuksen erityisesti strukturoiduissa haastatteluissa, mutta haastattelutilanteiden neutraaliutta voi kritisoida intersektionaalista näkökulmasta (esim. Rapley 2007), sillä nimenomaan valtasuhteiden tarkastelun näkökulmasta neutraalia kanssakäymistä ei ole. Haastattelutilanteen valta-asetelman vaikutukset aineistokeruussa jäävät toisinaan menetelmäkirjallisuudessa vähemmälle huomiolle ja haastattelutilanteen monimuotoisuus opitaan usein käytännön kautta. Valtaerojen tarkastelu on kuitenkin ollut jo pitkään muun muassa suomalaisen feministisen ja etnografisen tutkimuksen menetelmällisen pohdinnan keskiössä ja vaatimus tutkijan position reflektoinnista (esim. Lappalainen ym. 2007) ja refleksiivisyydestä (esim. Bourdieu ja Wacquant 1992) on olemassa. Samoin relationaalissa sosiologiassa lähtökohtana on toimijoiden suhteiden, ei toimijoiden tarkastelu itsessään muista irrallisina (Emirbayer 1997). Pyrimme artikkelissamme ottamaan tämän vallan käsityksen vakavasti ja ymmärtämään haastattelutilannetta monimutkaisen ja suhteellisen vallan kyllästämänä tilanteena, jossa haastattelijan ja haastateltavan välisen suhteen epäsymmetrian muotoja tarkastellaan.

Hierarkia rakentuu paitsi haastattelutilanteessa myös haastattelun ulkopuolisessa tilanteessa rakentuvista valtasuhteista, kuten haastateltavan ja haastattelijan sosiaalisista asemista. Hierarkia on osin pysyvä ja usein ilmaisussa näkyvä, mutta toisaalta sekä haastattelijat että haastateltavat voivat vaikuttaa sen ilmentymiseen haastattelutilanteessa. Tilanne ei sekään ole pysyvä tai ennalta määrätty haastattelijan ja haastateltavan asemien mukaisesti, sillä näiden välisen suhteen piirteet ovat ainakin joiltain osiltaan epäselvät ja ne muuttuvat haastattelun kuluessa. Tähän voivat vaikuttaa esimerkiksi haastateltavan ja haastattelijan muuttuvat roolitukset (Holstein ja Gubrium 1995). Tässäkin artikkelissa toisena aineistona käsiteltävien eliittihaastatteluiden osalta on kuitenkin selvää, että henkilöiden asemien asymmetriasta ja tämän mahdollisesta säilyttämisestä myös itse haastattelutilanteen aikana käydään jonkinlainen neuvottelu.

Aineistot ja tutkimustehtävä

Aineistonamme käytämme kolmen eri tutkimusprojektin haastattelulitteraatteja (N=135), muistiinpanoja, sähköistä ja perinteistä kirjeenvaihtoa ja tutkimuspäiväkirjoja. Haastatteluja on tässä analyysissä kahdenlaisia: tavallisia ja eliittihaastatteluina tehtyjä tutkimushaastatteluja. Ensimmäisessä ryhmässä on koulutuspoliittisen ja -sosio-logisen tutkimuksen haastatteluja, joissa haastateltavat ovat pääosin keski-ikäisiä kaupunkilaisia pääkaupunkiseudulta (n=97), miehiä (n=33) ja naisia (n=64) kaikista yhteiskuntaluokista (kuitenkin keskiluokka vahvimmin edustettuna, n=73), ja vain kaksi muuta kuin suomea äidinkielenään puhuvia. Näissä haastattelijoina on ollut kaikkiaan viisi tutkijaa ja tutkimusavustajaa, mutta tämän artikkelin aineistositaatit on poimittu yhtä lukuun ottamatta Kosunen tekemistä haastatteluista. Poikkeus on mainittu erikseen. Toisessa ryhmässä on Kaukon yksin tai maksimissaan kahden muun tutkijan kanssa tekemiä poliitikkojen, viranhaltijoiden ja muiden sidosryhmien haastatteluja suomalaisen korkeakoulupolitiikan (n=25) ja Englannin koulutuspolitiikan kontekstissa (n=13). Tämän artikkelin kirjoittajat eli haastattelijat ovat olleet haastatteluhetkillä 22–34-vuotiaita. Ikä on ollut tekijä, jolla on näyttänyt olevan vaikutuksia haastattelutilanteen rakentumiseen, mitä käsittelemme tuonnempana. Käsittelemäämme aineistoon on

tietoisesti poimittu haastatteluun liittyviä kohtauksia, joissa vuorovaikutuksen epäsymmetria ja vallasta neuvottelemisen haastattelijan ja haastateltavan välillä on ilmeistä. Lisäksi osana tutkimustehtävää pyrimme osoittamaan niitä vallan tasapainoon vaikuttavia keinoja, joita osapuolet pystyvät käyttämään tai käyttävät huomaamattaan haastatteluprosessin eri vaiheissa.

Osa aineistosta nostamistamme tapauksista on arka- ja kertaluontoisia, joten olemme toisinaan häivyttäneet tapahtumakontekstia esimerkiksi kääntämällä englanninkieliset eliittihaastattelut suomeksi. Sukupuolen näkökulmaa nostetaan ja eritellään jäljempänä, sillä aineistossamme on löydetävissä kaikki neljä haastatteludyadia, eli haastattelijaa–haastateltava-paria, joissa naishaastattelijat haastattelee sekä naista että miestä ja joissa mieshaastattelijat haastattelee sekä miestä että naista. Ulkonäköön liittyvä metodologinen pohdinta nivoutuu voimakkaasti paitsi sukupuoleen, myös luokkaan ja etnisyyteen. Yhteiskuntaluokka erityisesti tilanteissa, joissa haastateltavan yhteiskunnallinen asema (tässä tapauksessa tulotaso, ammattiasema ja koulutus sekä näiden erilaiset yhdistelmät) on haastattelijaa korkeampi ja kumpikin osapuoli on tästä tietoinen, löytyy kummankin haastattelijan aineistosta ja näkyy vuorovaikutuksessa neuvoteltaessa siitä, kuka haastattelutilanteessa määrittelee sen kulun ja reunaehdot.

Tutkimustehtävämme on tarkastella tutkimushaastattelua vuorovaikutusprosessina, joka sisältää erilaisia vaiheita, joissa kussakin vallasta neuvotellaan haastateltavan ja haastattelijan välisessä keskustelussa. Ymmärrämme, että tutkimushaastattelu rakentuu itse haastattelun lisäksi sitä edeltävästä ja seuraavasta ajanjaksosta. Artikkelimme tarkastelee kutakin ajankohtaa valtasuhteesta neuvottelemisen perspektiivistä. Lisäksi tarkastelemme, kuinka institutionaalisiin ja muihin oletuksiin liittyvät asetelmat vaikuttavat haastattelutilanteen järjestämiseen ja ennakoasetelman rakentamiseen (ennen haastattelua). Tämän jälkeen analysoimme haastattelun aikana tapahtuvia verbaalisia ja non-verbaalisia vallan asymmetriaa rakentavia ja purkavia menetelmiä ja tapatumia. Viimeinen analyysiosuus käsittelee haastattelun jälkeen tapahtuvaa tutkijan jälleenasemointia ja vallan asymmetrian muuttumista tutkijan eduksi.

Ajallisen tarkastelun ohessa erittelemme lisäksi, miten läpileikkaavana piirteenä haastattelun asymmetriassa on nimitysten ”me”, ”te” ja ”he” rakentu-

minen ja rakentaminen haastatteluprosessin vuorovaikutuksessa. Näiden tahalliseksi tai tahattomalla käytöllä voidaan mahdollistaa haastateltavalle laaja tila, jossa puhua ajatuksistaan. Ajatuksena tämä noudattelee osin Tienarin, Vaaran ja Meriläisen (2005) mallinnusta siitä, miten haastatteluissa rakennetaan käsitteitä ”meistä” ja ”muista” ja miten nämä rakennelmat sitoutuvat esimerkiksi kansallisuuteen, kieleen ja sukupuoleen. Samanaikaisesti hyödynnämme analyysissämme Rastaan (2005) jakoa ”meihin” ja ”teihin”. Tässä artikkelissa lisäämme näihin menetelmällisiin pohdintoihin vielä yhden muunnoksen: ”meidän”, ”teidän” ja ”heidän” samanaikaisuuden haastattelutilanteen vuorovaikutuksessa ja näiden sosiaalisten rakennelmien syntyminen ja käytön haastatteluaineistoa kerättyä.

Ennakoasetelmien luominen: haastattelu-pyyntö ja yhteydenotto

Rapleyn (2007) mukaan haastateltavien tavoittaminen, haastattelusta sopiminen ja näihin liittyvät käytännöt ovat keskeisiä tutkimuksesta sittemmin saatavien tulosten näkökulmasta. Usein tutkimusta tehdään avoimesti jonkin instituution alaisuudessa esimerkiksi opinnäytetyönä, muuna selvityksenä tai tutkimuksena tutkimuslaitoksissa, järjestöissä tai yksityisellä sektorilla. Haastateltavan tavoittamisvaiheessa näillä institutionaalisilla tekijöillä voi olla paitsi avaavia, myös rajoittavia vaikutuksia. Yhtä hyvin haastattelijan henkilökohtaiset ominaisuudet, kuten kielitaito tai kirjallinen ilmaisu muovaavat vuorovaikutussuhteen muotoutumisen alkuvaiheita. Keskeisin rooli institutionaalisten taustatekijöiden kertomisessa ja selittämisessä on juuri ennen tutkimushaastattelua: tämä myös viestii haastateltavalle haastattelijan motiiveista ja kieli oletetuista toimintatavoista tulevassa haastattelutilanteessa.

Haastattelijalle vaikein epäsymmetria haastatteluissa voikin liittyä juuri aikaan ennen haastattelua, koska tässä vaiheessa haastateltavan on helpoin kielitäytyä haastattelusta tai jättää kutsu huomiotta. Tämä korostuu eritoten eliitin haastatteluissa. Mikäli haastatteluun on löydettävissä helposti toinen henkilö, ei ongelma ole suuri, mutta eliittihaastatteluissa tavoitettavuuden haaste korostuu. Walfordin (2012) mukaan tavoitettavuus on keskeisin valtaapitävien haastattelun muista haastatteluista erottava tekijä. Toisaalta on helppo keksiä ryhmiä, joita on vaikea

tavoittaa harvinaisuutensa (Kuussa käyneet) tai asemansa (rikollisjohtaja) vuoksi, vaikka heitä ei tavannomaisesti sijoitettaisikaan yhteiskunnallisen asemansa puolesta eliittiin. Ongelmasta ylipääsemiseksi eliittihaastattelujen tutkimus korostaa ennen haastattelua tapahtuvan yhteydenoton tarkkaa suunnittelua (Mykkänen 2001). Molemmat kirjoittajat ovat kokeneet hyväksi käytännön, jossa haastateltaville tai heidän assistenteilleen pyritään soittamaan pian kutsukirjeen lähettämisen jälkeen. Usein Pohjoismaiden ulkopuolella toimittaessa haastateltavan puhelinnumeroon hankkiminen saattoi olla hankalaa, jolloin oli turvaututtava sähköpostiin.

Henkilöiden välisen valtaepäsymmetrian tasoitamiseksi valtaapitävien haastatteluissa on tavattu korostaa hankkeen taustalla olevia tunnettuja tahoja: omassa tapauksessamme tunnettuja yliopistoja, professoreita tai tutkimuksen rahoittajia. Lisäksi haastateltavan aseman tunnustamista on hyödynnetty. Tällä luodaan mielikuva haastateltavan korvaamattomuudesta tutkimukselle:

Koska olette toiminnut pitkään [positiossa X] ja olette vastannut [tehtävästä Y], katsomme, että teidän osallistuminen tutkimukseen olisi keskeistä, ja toivoisimme, että voisimme haastatella teitä [ajankohtina T1, T2 tai T3]. (Ote haastattelu-pyyntökirjeestä)

Prestisiin korostaminen tai häivyttäminen on tekninen keino saada haastattelu aikaiseksi, mutta lisäksi juuri näillä käytännöillä rakennetaan ensimmäistä kuvaa haastattelijan ja haastateltavan asemista ja niiden välisestä suhteesta, ei niinkään persoonista tai henkilökohtaisista ominaisuuksista. Erityisesti eliittihaastatteluissa kyse on osin myös instituutioiden välisestä neuvottelusta, joka toimii tavallaan paitsi haastateltavan lähestyttävyyttä lisäävänä, samalla kommunikaation muotoja rajaavana ja virallistavana tekijänä.

Tavoitettavuuteen vaikuttavat myös ennako-oletukset, joita liittyy tutkimusinstituutioihin tai tutkimuksen tekijöihin. Kaukon tavoittellessa erästä pitkän linjan koulutuspolitiikan vaikuttajaa kieltäytymisen synnä oli erimielisyys projektissa mukana olleiden henkilöiden aiempien tulkintojen paikkansapitävyydestä. Englannin kontekstissa on todettu koulutuspolitiikan tutkijoiden aseman jopa konfliktinen suhde päätöksentekijöiden kanssa (Byrne ja Ozga 2008). Päätöksentekijöihin yhteyden saamiseksi tätä ennakkoluuloa pyrittiin ottamaan puheek-

si sängen suoraan ja korostamaan haastateltavien näkökulman ymmärtämistä:

Koska akateeminen keskustelu koulutuksesta on ollut ajoittain kiivasta, tässä tutkimuksessa pyrimme kääntymään päätöksentekijöiden puoleen: haluamme selvittää heidän ajatuksiaan eri reformien toteuttamisesta ja pyrkiä ymmärtämään, mikä on avaintoimijoiden rooli politiikan kehityskaariin. [Ote haastattelupyyntökirjeestä]

Tavoitettavuuteen vaikuttavat myös ennako-olekukset liittyen tutkijan kotimaahan. Tulkintamme on, että Suomen maine on ulkomailla edesauttanut tutkimuksemme kiinnostavuutta ja helpottanut pääsyä haastattelutilanteeseen asti. Useammassa haastattelussa haastateltava on halunnut tiedustella suomalaisesta koulutuspolitiikasta ja koulutuksellisista ratkaisuista.

Ennakoasetelmien muokkaamisesta riippumatta haastateltava saattoi eri syistä käyttää oikeuttaan olla vastaamatta yhteydenottoihin, kieltäytyä kohteliaasti tai jättää vastaamatta viesteihin. Suora kieltäytyminen on ollut näistä tutkijalle itse asiassa mielekkäin ratkaisu, sillä kieltäytyminen pitkän neuvottelun jälkeen kuluttaa haastattelijan voimavaroja ja hankaloittaa kokonaisuuden suunnittelua. Yhdessä kohtaamistamme tapauksista ministerin haastattelu pyydettiin järjestettäväksi ehdotettujen aikojen sijasta kuukausien päähän lomien kynnykselle ja ajankohdan lähetessä haastattelu peruttiin. Tällöin haastattelun hyvissä ajoin tehty valmistelu valui hukkaan. Toisessa merkittävän poliittisen vaikuttajan tapauksessa haastattelijaa pyydettiin tutustumaan ensin haastateltavan kirjalliseen tuotantoon ja kun tämä todettiin jo tehdyksi, haastattelu pyydettiin tapahtuvan sähköpostin välityksellä. Haastattelijan kieltäytyttyä tästä kirjeenvaihto lakkasi. Kolmannessa tapauksessa haastattelijaa oli kontaktissa haastateltavan kanssa puhelimitse ja useamman kerran sähköpostitse, mutta haastatteluajankohdasta ei koskaan päästy haastattelijan tekemiä ehdotuksia pidemmälle.

Muissa kuin eliittihaastatteluissa tausta-organisaation vaikutus on aineistossamme näkynyt myös niin, että yliopiston henkilökunnan lähestyminen on mielletty virallisen tahon lähestymiseksi ja haastattelutilanteen vapaaehtoisuutta on täytynyt painottaa erityisesti matalan sosio-ekonomisen statuksen perheiden tapauksessa. Statushierarkia on siten rakentunut epäselvästi, eikä haastateltava ole aina ymmärtänyt mahdollisuuttaan kieltäytyä haastatte-

lusta etukäteen. Eliittihaastatteluissa kieltäytymistä hyödynnettiin taajaan. Esimerkiksi Kaukon Britteen saarilla asuville haastateltaville lähettämät 23 kirjetä toivat 13 haastattelua, kun taas Kosusen perheiden kanssa toteutetuissa tutkimushaastatteluissa vain muutama projektin sadasta haastateltavaksi ilmoitautuneesta sittenkin kieltäytyi.

Valtasuhteesta neuvottelemineen ja sen muuntuminen haastattelun aikaisessa vuorovaikutuksessa: "me", "te" ja "he"

Runsaan ja laadukkaan haastatteluaineiston kerääminen edellyttää sitä, että haastattelijaa saa haastateltavan puhumaan relevanteista asioista. Informaation saamisen edellytyksenä pidetään luottamuksen syntymistä haastattelijan ja haastateltavan välille (ks. esim. Hirsjärvi ja Hurme 2001; Ruusuvoori ja Tiitula 2005). Vaikka tämä oletus on perin ilmeinen, luottamuksen rakentaminen on moniulotteinen prosessi. Lisäksi tutkimuseettinen neuvottelukunta (2009) selvittää ohjeistuksissaan yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen eettisiä reunaehtoja, joihin muun muassa kuuluu haastateltavan informoiminen ja anonymiteettisuojan takaaminen, mikäli sellainen on luvattu. Itse haastattelutilanteessa vuorovaikutuksessa rakentuva luottamus ja keskinäisen keskusteltavan löytäminen ovat keskeisiä tekijöitä, joissa haastattelijan toimet ennen haastattelua vaikuttavat. Se, millaiseen vuorovaikutukseen haastattelijaa ja haastateltava päätyvät, on sidoksissa tilannetekijöihin ja perustuu jatkuvaan neuvotteluun rooleista haastattelutilanteesta. Roolit ja valta voivat suhteellisuutensa ja tilanteisuutensa vuoksi muuntua saman haastattelun aikana useamman kerran, mitä puramme tuonnempana konkreettisten empiiristen esimerkkien kautta.

Haastattelumenetelmän on tarkoitus hyödyttää tehtävää tutkimusta ja kaikki tutkimuseettisesti hyväksyttävissä olevat keinot edistää rikkaan ja tarkoituksenmukaisen aineiston hankintaa voidaan ottaa käyttöön. Asiaa voi ajatella kahdelta kantilta: toisaalta tutkijan tavoitteena on hyvän aineiston hankinta, ei henkilökohtaisen suhteen muodostamista tutkimukseen osallistujan kanssa. Toisaalta, ja paradoksaalisesti, henkilökohtaisen suhteen muodostaminen haastateltavaan haastattelutilanteen aikana oli aineistossamme yksi avaintekijöistä suhteellisen vapautuneeseen (joskaan ei valtasuhteesta vapaaseen) ilmai-

suun perustuvan aineiston saamiseksi. Tutkijalle tämä saattaa tarkoittaa esimerkiksi erilaisten asemointien omaksumista tai asymmetrialla pelaamista.

”Meillä” analyttisena kategoriana tarkoitamme sitä, miten haastattelussa viitataan itseen ja johonkukin toiseen (tausta-organisaatioon, kollegoihin, perheenjäseniin, muihin suomalaisiin tai oman puolensa jäseniin) tai toisaalta haastattelijaan (esimerkiksi haastattelutilanteen tai jonkin muun yhdistävän tekijän kautta). Mikäli haastattelija kuuluu ”meihin”, tulkitsimme tämän luottamuksen tai samankaltaisuuden kokemuksen osoittamiseksi. Haastatteluprosessin analyysin näkökulmasta kiinnostavaa oli, milloin ”me” ilmeni haastateltavan puheessa ensimmäisen kerran ja milloin se ylettyi myös haastattelijaan. Tällöin voitiin ajatella, että jonkinlainen luottamus oli saavutettu tai tilanteessa koettiin, että asetelma oli keskustelunomainen tai vähintään jollain tapaa vuorovaikutteinen.

Konkreettisesti haastattelun sisälle keskustelussa rakentuva ”me” näkyy seuraavassa esimerkissä haastateltavan palatessa aiheeseen keskeytyksen jälkeen. Saapuva puhelu katkaisee haastattelun:

Haastattelijä:

Ja oliksi siinä tavallaan, että pääsee siihen kouluun, niin piti olla siellä ihan, et on käyny sen [...] esikoulun?

[puhelin soi, 20 sekunnin tauko]

Haastateltava:

Joo anteeks, mihin me nyt jäätii?

Kiinnostava seikka on se, että haastateltava itse katkaisee haastattelutilanteen vastaamalla puhelimeen, eli käyttää valtaansa, mutta palatessaan puhelimesta palauttaa vallan haastattelijalle ilmaisten, että ”me” olimme jääneet jonnekin, ja haastattelijalla voisi määrittellä sen tarkemmin. Siten valtasuhde tilanteessa muuttuu. Haastateltava olisi myös voinut pohtia, mihin ”hän itse” oli jäänyt ennen kuin puhelin soi.

Lisäksi luottamusta saatettiin ilmaista ja rakentaa sillä, että korostetaan tilanteen luottamuksellisuutta ja siten etäisyyttä sen ulkopuolisiin henkilöihin. Seuraavassa esimerkissä haastattelijalla kehottaa haastateltavaa puhumaan suoraan sen sijaan, että tämä käyttäisi aikaa asian poliittisesti korrektiin muotoiluun. Osin tämä voidaan nähdä haastateltavan johdatteina, toisaalta yrityksenä saada haastateltava puhumaan ajatuksistaan vähemmän formaalisti ja enem-

män vapautuneesti luottamuksen rakentamisen kautta.

Haastateltava:

Joissain kouluissa tehdään semmosta keskivertoo, miten mä nyt sanoisin silleen kauniisti...

Haastattelijä:

Ei tarvii sanoa kauniisti. Sano ihan vaan suoraan.

Haastateltava:

((nauraa)) Okei niin, ettei jaksata satsata asioihin.

Joissain haastatteluissa oli ilmeistä, ettei ”meistä” tehty erityistä sanallista sopimusta, vaan sen rakentuminen perustui haastattelijan ja haastateltavan tiettyihin samankaltaisiin piirteisiin ja kolmannen ryhmän, ”heidän”, poikkeavuuteen juuri tämän piirteiden perusteella. Seuraavassa esimerkissä kumpikin haastattelun osapuoli on mies. Esimerkki on myös ainoa, jossa kumpikaan kirjoittajista ei ole ollut läsnä. Haastateltava tuotti puhetta, jota tuskin olisi tuotettu ainakaan samankaltaisesti naispuoliselle haastattelijalle puheen sovinnin sävyn vuoksi.

...tästähän ei voi kotona puhua, niinku arvaatkin ((nauraa)). Ei vaimolle voi sanoa, että vittu kun sä oot tyhmä, sitäähän ei, vaimot ei pidä siitä.

Tässä haastattelutilanteessa luottamussuhdetta ja haastattelijan ja haastateltavan samankaltaisuutta rakennettiin sukupuolen kautta, mikä lähinnä perustuu symbolisen toisen, tässä tapauksessa ”vaimojen”, rakentamiseen puheessa. Toisissa tapauksissa, kun haastattelijalla ja haastateltava erosivat toisistaan esimerkiksi sukupuolen tai iän perusteella, näihin ominaisuuksiin viittaamalla saatettiin nimenomaan rakentaa keskinäistä etäisyyttä ja me-te-asetelmaa. Vaikka tätä voitaisiin mahdollisesti käyttää menetelmänä provokatiivisissa tarkoituksissa, jotta haastateltava puhuisi enemmän, usein vaikutti siltä, että etäisyyden rakensi ensisijaisesti haastateltava, joka sittemmin johdatteli keskustelun seuraavia käännteitä. Esimerkiksi Kauko (2011, 46) kohtasi haastatteluissa nuoreen ikäänsä liitettyjä kriittisiä kommentteja, joissa vitsailtiin hänen oletetusta tietämättömydestään historiallisista kehityslinjoista. Tällöin haastateltavan tulkittiin rakentavan etäisyyttä itsensä ja haastattelijan välille iän kautta: ”meitä” ja ”teitä”.

Haastattelijalla saattoi tulla käyttöä ilmeistä ja haastattelijan kannalta näennäisen epäedullista sosiaalis-

ta hierarkiaa jonkin ominaisuuden suhteen myös hyödykseen tyhmän esittämisen keinona. Nuori haastattelija saattoi vedota vähäiseen kokemukseen- sa tai ikäänsä ja näin viedä keskustelua eteenpäin, mikäli haastateltava ei tästä hermostunut. Erityisesti eliittihaastattelujen osalta, tämä strategia olisi kuitenkin riski. Haastateltava voi tulkita, että haastattelija on arrogantti, kun ei ole tutustunut taustoihin riittävän hyvin ennen haastattelun pitämistä. Toimivampi strategia oli esimerkiksi erilaisen kulttuuri- taustan korostaminen, mikä toimi ainakin kysymyksenasettelun tasolla Englannin kontekstissa, jossa keskusteltiin poliittisen journalismin sisäpiiriläisen kanssa:

Haastattelija: *Käytätte sanaa 'ankara' [tough]. Tätähän kuulee paljon poliitikoilta merkityksessä, että pitää tehdä ankaraa politiikkaa rikoksia vastaan. Voisitteko hieman avata käsitettä, sillä sen käyttö on minulle vierasta. Mitä tarkoittaa, että poliitikot ovat ankaria joltain kohtaan, mikä on yleinen käsitys aiheesta?*

Haastateltava: – – *No, poliitikot ovat paineessa tehdä jotain ja he saavat nopeasti hyvää näkyvyyttä lehdistössä, jos heidän nähdään olevan ankaria tai päättäväisiä, koska asiasta on helppo raportoida. Hyvin selviä ja aggressiivisia toimia.*

Haastavin tilanne luottamuksen kannalta oli sellainen, jossa haastateltava tunsi jäävänsä jollain tapaa altavastaajaksi, kyseenalaisti tutkimuksen tarkoituksetperät ja koki, että haastattelija edustaa jotain ylempää auktoriteettia tai tahoja, joka jälkikäteen arvioi ja arvostelee sanottua. Muodostui tilanne, jossa haastattelussa rakentui haastateltavien puolen ”me” ja haastattelijoiden puolen ”te”, kuten seuraavassa esimerkissä:

Tää liittyy vähän tohon edelliseenkin, et kyl mä oon tän tasa-arvon kannalla loppujen lopuks, vaikka siis en tiedä miten sä tätä tutkimusta teet, et onkse niinku, et kumoutuuko mun mielipiteet sillä, et mä välillä sanon, et se on tärkeää, et olis valikoitunu luokka, mut tää asia ei oo yksinkertanen.

On ilmeistä, että haastateltava on huolissaan haastattelun analyysistä ja jälkikäytöstä, mihin palaamme tuonempana. Toisaalta haastattelija tai haastateltava saattoi rakentaa puheessaan kolmannen ryhmän, ”he”, joihin kontrastoitiin. ”Meidän” rakentamisen tapoja oli helppo hakea esimerkiksi koulutuksen

kautta, tai kuten tässä tapauksessa, eräs yliopiston rehtori loi yhteyttä yliopistolta tulleisiin haastattelijoihin:

Kannattaisi ottaa tämä enempi huomioon että kuitenkin opetusministeriö, vaikka sitä nyt aina, me yliopistoihmiset moititaan hirveästi.

Tässä kohtaa ”he” on opetusministeriö, joka ei ole käytännössä mukana tilanteessa, eikä edusta haastateltavan tai haastattelijan viiteryhmää. Tällöin ”me” rakentuu yliopistoihmisistä (haastattelija ja haastateltava).

Me-te-he-rakennelmien ilmeneminen haastateluissa oli usein myös tahatonta ja haastattelutilanteen vuorovaikutuksessa kuin itsestään ilmenevä huomio. Nämä jakolinjat perustuivat kuitenkin omalla tavallaan niihin ennako-oletuksiin, joita haastateltavalla oli haastattelijasta ja haastattelijalla haastateltavasta. Oikeastaan ne kaikki perustuivat oletukseen haastattelijan ja haastateltavan suhteesta, joka oli osin rakentunut jo ennen kasvokkaista haastattelutilannetta. Näiden ennako-oletusten kääntäminen saattoi toimia haastattelussa myös tietoisena strategiana haastateltavan kannustamisessa pidäkkeettömään kommunikointiin. Seuraavassa otteessa haastateltavalla oli tiedossa, että haastattelija tuli kasvatustieteen laitokselta:

Haastateltava: – – *ja sinulle tiedoksi, erityisesti kasvatustieteet vastustavat.*

Haastattelija: *Joo.*

Haastateltava: *Kasvatustieteet vastustaa aina arviointeja.*

Haastattelija: *Kyllä.*

Haastateltava: *En tiedä miksi. Ja heiltä juuri aina kaipaisi apua, tämä oli kuriositeetti. Minä olen itsekkin opiskellut kasvatustieteitä jonkin verran.*

Haastattelija: *Joo, minä olen valmistunut valtiokasta, mulla ei ole sitä painolastia ((nauraen)).*

Haastateltava: ((nauraa)) *Joo, mutta tätä minä en ole vielä kukaan pystynyt selvittämään, että miksi näin on.*

Haastateltu pyrki rakentamaan asetelmaa ”me” (haastateltava ja viiteryhmänsä) ja ”te” (haastattelija oletustesti kasvatustieteilijänä), mutta haastattelijan

onnistui vitsin kautta kääntää oletus päälaelleen ja ainakin jättäytyä pois kritiikin kohteesta. Ote on haastattelun ensimmäisiltä minuuteilta ja oletettavasti loi kehyksiä muille osuuksille. Ei ole mahdollista arvioida, kuinka tehty asetelma vaikutti haastattelun kokonaiskulkuun, mutta on selvää, että ote on esimerkki mahdollisesta asemoitumisesta. Haastattelijan olisi ollut mahdollista lähteä pohtimaan syitä kasvatustieteen esitettyyn reformivastaisuuteen, tai asettua puolustamaan oletettua omaa tieteenalaansa, mutta tässä tapauksessa valinta kohdistui huumorin kautta me-ajatuksen rakentamiseen.

Me-te-he-asetelman lisäksi haastattelun kulkuun, sisältöön ja vuorovaikutussuhteen valta-asetelmaan vaikuttivat haastattelun ympäristötekijät, haastattelijan henkilökohtaisten ominaisuuksien suhde haastateltavaan ja haastateltavan ajankäytölle asettamat rajoitukset. Yllättäviin ympäristötekijöihin ja haastattelutilanteen muutoksiin varautuminen oli hankalaa, jos ei mahdotonta. Seuraavassa haastateltava yritti kääntää tuolin natisemisen vitsiksi omasta liiallisesta syömisestään. Haastattelijä katkaisee haastateltavan vitsiksi tarkoitetun lauseen ja tarjoaa oman tuoliaan haastateltavan käyttöön:

Haastateltava:

...sitten se eskari tuli tosiaan siellä [ulkomailla]. Mä pelkään koko ajan, että tää tuoli römähtää. Oonko mä syönyt taas vähän liian...

Haastattelijä:

Voidaan myös vaihtaa, jos sä haluat. Tää [tuoli] tuntuu olevan ihan ok.

Haastateltava:

Ei no, mä koitan istua vähän rauhallisemmin.

Haastattelijä:

Sano jos se hajoo, niin hankitaan uus. No mitä sä ajattelet...

Tilanteen kulkuun saattoi vaikuttaa ikä ja sukupuoli: haastateltava oli keski-ikäinen mies ja haastattelijä nuori nainen, joka tässä tapauksessa tarjoutui istumaan huterammalla tuolilla. Tämä asetelma saattoi vaikuttaa paitsi tarjouksen esittämiseen, mutta myös siitä kieltäytymiseen. Selvää on, että haastattelijä ei halunnut keskeyttää haastateltavan puhetta sillä, että olisi lähtenyt etsimään uutta tuolia kesken haastattelun ennen kuin tuoli todella hajoaisi. Toisaalta haastattelijä siirsi vastuun keskeytyksestä ja tilanteen arvioinnista haastateltavalla toteamalla ”jos

sä haluat”. Lisäksi haastattelijä siirtyi nopeasti jatkaamaan aiemmasta aiheesta ja pyrki kuittaamaan tämän keskeytyksen todella nopeasti.

Vaikka haastatteluympäristön käsitteleminen olisi oman artikkelinsa arvoinen kokonaisuus, sivuamme sitä seuraavassa, sillä kontekstin ja keskustelun suhde aiheutti särön valtasuhteen näennäiseen selvyyteen. Toisinaan tilanteen ulkoisten puitteiden ja formaaliuden suhde itse haastattelussa puhuttuun sisältöön saattoi tuoda haastattelijalle tilanteen, jossa tämän täytyi jälleenarvioida vuorovaikutussuhteen symmetriaa. Tässä osatekijänä oli haastatteluympäristö: tilanteen tulkintaan vaikuttaa se, käydäänkö keskustelu kotiympäristössä vai esimerkiksi haastateltavan työpaikalla suuren neuvottelupöydän kaksin puolin. Seuraavassa haastattelussa, joka oli sujunut ylemmän keskiluokan kotiympäristössä uunituoreet pullat pöydässä ja kohtalaisen formaaliin sävyyn, haastateltavana ollut keski-ikäinen nainen kiihtyi esitetyn kysymyksen johdosta. Haastattelijä yllättyi. Haastattelijan kokemus oli tähän asti ollut, että tämä ohjaili tilanteen kulkua ja keskustelussa liikuttiiin jatkuvasti muodollisella tasolla.

Haastattelijä:

No mites sitten jos mietit [koulua oppimisympäristönä] sosiaalisten taitojen, niinku vuorovaikutustaitojen ja yhdessä toimimisen ja ehkä käytöstopojen kannalta?

Haastateltava:

Jos luokassa on 25 oppilasta, niin kyllä siellä ainakin perkele oppii toimeen tulemaan. ((naurahdus)) Jos ei nyrkillä, niin sitten jollain muulla keinolla.

Puheen sanallisen sisällön ja haastattelutilanteen sievyyden kontrasti hämmensi haastattelijan. Sävyyn muutos haastattelussa aiheutti haastattelijalle lyhyen jumiutumisen, eikä haastattelun eteneminen ollut enää yhtä sujuvaa ennen kuin tätä tilannetta. Täten oli selvää, että haastattelijä ainakin hetkellisesti menetti tilanteen hallinnan ja ainoastaan uudelleenmäärittämällä vuorovaikutukseen sisältyvät valtasemat ja toisaalta haastattelussa saavutetun luottamuksen määrän, haastattelu jatkui. Toisaalta oli tulkittavissa, että haastateltavan kiroilu ja siten poikkeama haastattelun siihenastisesta tyylistä saattoi viestittää myös saavutettua luottamusta ja keskustelun aikana vähemmän muodolliseksi muuttunutta suhdetta haastattelijan ja haastateltavan välillä. Haas-

tattelija ei ollut tulkinut tätä siihenastisen keskustelun kulusta ja koki tämän tilanteen siksi yllättäväksi.

Kuten edellä esitetyssä, haastateltava saattaa yllättää haastattelijan rakentamalla aktiivisesti pienempää hierarkiaa kuin mihin haastattelija on ilmeisesti varautunut. Vallan asymmetriaan tottuneet eliittihaastateltavat ovat usein taitavia rakentamaan halutessaan keskustelulle rennon ilmapiirin (Mykkänen 2001). Toisaalta haastattelijalla on useita keinoja tunnistaa ennako-oletuksia ja hämärtää siinä olevia auktoriteettirakennelmia (*diffusing authority*) esimerkiksi huumorin avulla (Conti ja O'Neil 2007). Aloite on usein silti haastateltavalla, esimerkiksi korkea-arvoisen viranhaltijan haastattelussa haastateltava vitsailen helpotti lähestyttävyyttään todeten: ”Minä olen koulutukseltani juristi. Siitä ei ole enää minulle eikä lähipiirille ollut mitään haittaa pitkiin aikoihin.”

Toisaalta keinoja, joilla haastateltava saattoi palauttaa alussa itselleen edullisia hierarkioita haastattelun loppupuolella, oli havaittavissa. Keskeisiä, ja hankalasti neuvoteltavia vallan epäsymmetrian neuvottelukohteita haastattelutilanteessa on ajankäyttö. Haastateltavalla on mahdollisuus käyttää aikaa haluamalla tavalla ja puhua haastattelijan näkökulmasta epäolennaisuuksia. Esimerkkinne tapaus on kuitenkin päinvastainen. Eräässä haastattelussa poliitikko oma-aloitteisesti puhui 10 minuutin johdannon jokseenkin epäolennaisista asiakokonaisuuksista. Haastattelija pyrki epäonnistuneesti katkaisemaan monologin ja tuomaan keskustelua lähemmäksi tutkimuksen aihetta, mutta kyseisen haastattelun vuorovaikutuksen muodollisuudesta johtuen haastateltavan keskeyttäminen oli hankalaa. Haastattelun lopuksi asetelma yllättäen kääntyi kaksikin kertaa:

Haastattelija:

Voisinko tarkistaa aikakysymyksen, koska kello on nyt kolme ja ymmärsin, että teillä on puolelta seuraava...

Haastateltava:

Minulla on puolelta...

Haastattelija:

...joten voimmeko käyttää vielä kymmenen tai viisitoista minuuttia?

Haastateltava:

Kymmenen minuuttia, joo. Viisitoista, jos olet onnekas.

Haastattelija:

Joo, OK, no hyvä. Toivottavasti olen.

Haastateltava:

Voit tulla kyllä uudemman kerran.

Haastattelija:

OK, kiitoksia.

Uusintahaastattelu toteutui muutamia kuukausia myöhemmin. Palautuminen haastattelun edeltävän ajan asymmetriaan ei ollut yhtä vaikeaa, sillä nyt haastattelijalla oli jo käytössään haastateltavan avustajan yhteystiedot ja yhteydenotossa tämä pystyi vetoamaan jo luvattuun uusintahaastatteluun ja keskittymään vain sopivan ajan etsimiseen. Ajanhallinta vallankäytön välineenä ja epäsymmetrian ilmentymänä korostui erityisesti eliittihaastatteluissa.

Vallan epäsymmetria ilmeni erityisesti tilanteissa, joissa haastateltava todella päätti haastattelun. Haastatteluja sovittaessa oli aina puhetta haastattelun kestosta. Tosin assistentin hallitessa kalenteria ja kirjeenvaihtoa ei haastateltavalla yleensä ollut kovinkaan tarkkaa ennakkokäsitystä sovitusta ajasta. Lisäksi haastateltavalla on tutkimusetiikan yleisten periaatteiden mukaisesti mahdollisuus vetäytyä haastattelusta haluamanaan hetkenä. Näistä syistä haastattelu saattoi jäädä odotettua lyhemmäksi, kuten tässä valtion viraston työntekijän haastattelussa:

Haastateltava:

...mutta on varmasti sellaistaikin ajattelua tässä maassa ja siihen suuntaan haluaisin, että tämä kehittyisi. Jaahas, jokos meidän sessio...

Haastattelija:

Kyllä. Tähän on hyvä päättää.

Haastattelutilanteen symmetrian epäonnistuneesta arvioinnista oli aineistossamme joitain esimerkkejä. Seuraavassa haastattelutilanteessa haastattelija rakentaa huomaamattaan vastakkainasettelun yliopistolaisen ja päätöksentekijän välille, mutta kokenut ministeritason poliitikko vetäytyy keskustelusta hyvin pian haastattelijan kärkevien kysymysten jälkeen.

Haastattelija:

Eikö sitä kautta tämä autonomia sitten ole vaarassa myöskin radikaalistikin kaventua, koska nyt on koko ajan painopiste siirtynyt kuitenkin ulkoisen rahoituksen suuntaan yliopistopuolella? – –

Haastateltava:

Mutta se autonomiaan, autonomiaan ei vaarannu sillä, että yliopisto tukeutuu ulkopuoliseen rahoitukseen.

[– –]

Haastattelija:

Toi on semmoinen ristiriita..

Haastateltava:

Mutta miten te näette tämän. Minä en oikein ymmärrä, että miten tästä voisi tulla kauhea ongelma.

[– –]

Haastateltava:

Joo nyt mää rupean sitten sanomaan et [voitaisiin lopettaa].

Vastausten provosoinninkin tarkoituksessa me-tevastakkainasettelun rakentaminen haastateltavan kanssa on riskialtis strategia, koska se avaa neuvottelun valta-asetelmasta. Haastateltava saattaa tulkita tilanteen oman asemansa kyseenalaistamisena ja haastattelijan valta-aseman korostamisena. Haastateltavan mahdollisuus vetäytyä tilanteesta ja päättää haastattelu tulee tällöin osaksi neuvottelua. Haastattelijan tekemä arvio erilaisuudesta (”te” ja ”me”) samankaltaisuutta (”me”) parempana haastattelustrategiana ei johtanut toivottuun lopputulokseen, vaan aineiston kannalta huonoimpaan vaihtoehtoon, eli käytännössä päätti haastattelun.

Vuorovaikutus aineistonhankinnan jälkeen

Edellä olemme esittäneet, miten haastatteluja ennen haastattelija voi hyödyntää instituutionsa prestiisiä valtaepäsymmetriaa tasatakseen erityisesti eliittihaastatteluissa. Haastattelun aikana vuorovaikutus muovautuu tilanteessa, muodostaen yllättäviäkin me-kategorioita, eikä haastattelijan taustaorganisaatiolla välttämättä ole yhtä näkyvää roolia. Rikkaan ja monipuolisen haastatteluaineiston saavuttamiseksi edellä on esitetty keinoja, joilla haastattelija voi vaikuttaa tilanteen formaaliuteen ja muunnella keskinäisiä hierarkioita haastateltavan ja itsensä välillä. Lisäksi olemme esitelleet keinoja, joilla haastateltava voi tahattomasti tai tahallisesti vaikuttaa haastatte-

lutilanteen muodollisuuden purkautumiseen. Tässä viimeisessä analyttisessä osiossa esittelemme, miten aineistossamme näkyy jonkinasteinen paluu ennen haastatteluja vallinneeseen tilanteeseen, jossa haastattelijalla on jälleen mahdollisuus pukeutua institutionaaliseen haarniskaansa.

Haastattelijan ja haastateltavan välinen kommunikaatio itse haastattelutilanteen päätyttyä on usein vähäistä. Kohtaamissamme tapauksissa yksi haastateltava pyysi tarkistuttamaan käytettävät lainaukset, ja vastasi suhteellisen nopeasti tehtyihin tarkistuksiin. Yleensä kommunikaatio haastattelulitteraattien käytöstä sitoutuu tutkimuslupaun liittyviin kysymyksiin ja konkreettisimmillaan kirjalliseen tutkimuslupaun. Kirjallinen tutkimuslupa haastateltavan mukaan annettuna paperina edustaa myös institutionaalisen etäisyyden paluuta. Siinä haastattelija uudelleentuottaa tilanteen, jossa performoidaan sitä, miten hänen yhteytensä haastattelutilanteeseen on työhön liittyvä ja institutionaalisesti väritynyt, vaikka haastattelu olisikin sisältänyt haastateltavan, ja toisinaan myös haastattelijan, yksityiselämää käsitteleviä sisältöjä.

Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohjeistuksen (2009) mukaan tutkittavilla on oikeus ”keskeyttää tutkimukseen osallistuminen missä vaiheessa tahansa, mutta se ei tarkoita sitä, että hänen siihen mennessä antamaansa panosta (haastatteluja ym.) ei voitaisi enää käyttää tutkimuksessa hyväksi” (TENK 2009, 5). Haastattelijalle haastateltavan aineiston tarkistuspyynnöt ovat kiinnostavia neuvotteluja siitä, kenellä on valta päättää, miten aineistoa käytetään. Lainaustarkistusta pyytänyt haastateltava ilmaisi yhden lainauksen kohdalla, että ei halua tätä käytettävän, koska ”En ole varma kontekstista, mutta sellaisenaan se ei ole jotain, mitä haluaisin sanoa”. Koska muu aineisto antoi mahdollisuuden saman argumentin muodostamiseen, aineistolainaus poistettiin. Kaikissa haastatteluissa voi olla tarpeen uusia tehty haastattelu tarkempia tietoja tai pitkittäisanalyysejä varten. Lisäksi erityisesti eliittihaastatteluissa voi olla tarpeen haastatella samaa henkilöä uudestaan toisessa hankkeessa. Analyysissa tehdyt tulkinnat voivat näissä tapauksissa vaikuttaa haastateltavien osallistumishalukkuuteen, ja ääritapauksessa kieltäytymiseen, mistä mainittiin ensimmäisessä osuudessa.

Jälkikäteen haastattelija saattoi tarkoituksellisesti vetäytyä haastattelutilanteen luottamuksellisesta vuorovaikutuksesta. Aineistossamme valtaosa tutkittavista ei ollut tutkijaan missään yhteydessä haas-

tattelun päätyttyä, vaikka yhteystiedot oli annettu. Kiintoisaksi vuorovaikutussuhteen itse haastattelun jälkeen tekivät aineistossamme tilanteet, joissa haastateltava lähestyi haastattelijaa esimerkiksi tekstiviestein tai sähköpostein epämuodollisessa sävyssä haastattelun jälkeen. Tällöin vaikutti siltä, että haastattelutilanteessa rakennettu ”me” laajeni ehkä haastattelijan odotusten vastaisesti koskemaan myös vaihetta, jossa kasvokkainen vuorovaikutus oli päättynyt ja haastattelujen litteraatteja jo analysoitiin. Tässä vaiheessa tapahtuneessa vuorovaikutuksessa haastattelijan oli myös vaikeaa arvioida, millaisesta yhteydenotosta on kyse. Ongelmallisuus sitoutui ikään ja osin sukupuoleen: mikäli vanhempi haastateltu oli yhteydessä vastakkaisen sukupuolen haastateltuun viikonloppuilta, tai mikäli keski-ikäinen haastateltu tarjosi nuorelle haastattelijalle töitä, mahdollisia tulkintakehyksiä oli useita. Joka tapauksessa tällöin haastattelijalle haastattelujen jälkeen rakentunut käsitys haastatelluista, ”heistä”, jouduttiin määrittelemään uudelleen. Valta-asetelma toimi tässä kohtaa haastattelijan hyväksi: haastattelijaa saattoi vetäytyä institutionaaliseen suojaan ja haastateltava saattoi ainoastaan yrittää kieltää haastattelunsa käytön tai osittaisen käytön jälkikäteen. Peilikuvana alkutilanteeseen nähden, saavutettavuuden ratkaisut olivat nyt tutkijan käytössä: institutionaalisen prestiisin aiheuttama etäisyys mahdollisti vuorovaikutuksen kontrolloimisen.

Päätelmät

Tutkimushaastattelu on moniulotteinen ja monimutkainen vuorovaikutusprosessi, jota olemme käsitelleet tässä artikkelissa tuomalla esiin siihen liittyvän vallan suhteellisuutta. Olemme käsitelleet tutkimushaastattelua vaiheittaisena ajanjaksona, jossa valtasuhteet rakentuvat ja muuntuvat vuorovaikutuksessa. Kun tutkimushaastattelun prosessia tarkastellaan koko laajuudessaan suhteessa siihen liittyvään haastattelijan ja haastateltavan väliseen epäsymmetriaan, tarkempi kuva voidaan saada jakamalla prosessi haastattelua edeltävään, sen aikaiseen ja sitä seuraavaan tilanteeseen. Näistä ainoastaan keskimäinen on (puhelinhaastattelua lukuun ottamatta) kasvotusten tapahtuva vuorovaikutustilanne, jossa tilanteen hallinnassa käytävä neuvottelu on jatkuva.

Tässä artikkelissa yksi keskeinen havainto on se, että tutkimushaastattelun onnistuneeseen toteutta-

miseen vaikuttaa paitsi vuorovaikutussuhteeseen sitoutuneen vallan ja sen muuntumisen ymmärtäminen, myös konteksti, jossa tämä neuvottelu käydään. Havaintomme mukaan yhteydenottovaiheessa valtasuhde suosii pääasiassa haastateltavaa ja tätä rakennelmaa joudutaan tiettyyn rajaan asti toisintamaan, sillä toivottu haastateltava voi päättää vuorovaikutuksen syntymisestä tai syntymättä jäämisestä kieltäytymällä haastattelusta.

Alkuvaiheen vuorovaikutuksessa eliittihaastatteluihin sitoutuvalla kirjallisuudella on oma paikkansa, sillä valtaapitäviä tavoittaminen haastatteluun saattaa olla haastavaa ja näiden kynnys kieltäytyä matala, vaikkakin pohjoismaisten eliittien arvostus tutkimusta kohtaan ja toisaalta eliittiin kohdistuva vaatimattomuuden ja kansanomaisuuden koettu vaatimus voikin tätä kynnystä korottaa. Suomessa saavutettavuus ei siten ole yhtä suuri ongelma kuin esimerkiksi Englannissa ja haastattelun saamisen vaikeus vaihtelee muuallakin suuresti vaikkapa poliittisen kulttuurin ja sosiaalisten hierarkioiden järjestymisen mukaisesti. Eliittihaastattelujen tapauksessa institutionaalinen prestiisi saattoi siis parantaa tiettyjen haastateltavien saavutettavuutta. Joka tapauksessa ennen haastattelua haastattelijan ja haastateltavan välistä vuorovaikutusta määrittää haastateltavan valta arvioida haastattelijan tutkimusta ja mahdollisesti myös henkilökohtaisia ominaisuuksia. Tähän sisältyy mahdollisuus pysyä tavoittamattomana tai ”pompotella” haastattelijaa haastatteluajankohdan sopimisen vaikeudella tai tehtyjen sopimusten muuttamisella.

Taulukko 1 esittää kootusti edellä esitettyjä keinoja, joilla haastattelijat ja haastateltavat voivat tavoitteellisesti tai tahattomasti vaikuttaa asymmetrian rakentumiseen tai hierarkian purkautumiseen.

Haastattelun aikana vallasta ja rooleista neuvotellaan ja hierarkiaa yritetään purkaa vaihtelevasti puolin ja toisin. Näitä vuorovaikutuksen epäsymmetrioita uudelleenmääriteltiin ja niistä neuvoteltiin aineistossamme vitsailun, eri osapuolten vähättelyn, tyhjän (tai viisaan) esittämisen ja lisäksi itsen tarkoituksenmukaisen ulkoisen performoimisen keinoin (esimerkiksi vaatetuksen valinnalla). Tässä aineistossa haastateltavat purkivat haastattelutilanteen jännittyneisyyttä epäkonventionaalisilla kielenkäytön tavoilla ja vitseillä. Haastattelutilanteessa käytiin siten neuvottelua luottamuksesta ja roolien valtaetäisyydestä läpi haastattelun: eliittihaastatteluissa lähtötilanteen osalta roolien ero oli lähtökohtaisesti

Taulukko 1. Vallan asymmetrian osa-alueita ja niistä käytävä neuvottelu haastatteluissa eri ajankohtina.

Ajankohta	Haastateltava	Haastattelija
Ennen haastattelua	Saavutettavuus Haastattelijan pompottelu	Lähestyminen Prestisiin korostaminen Puhuttelu
Haastattelun aikana	Vitsailu Itsen tai haastattelijan vähätely	Vitsailu Tyhmän tai viisaan esittäminen
Haastattelun jälkeen	Lainauksen tarkistus tai aineiston käyttökielto	Saavutettavuus Valta tiedon kautta

suuri (haastattelijan näkökulmasta) haastateltavan eduksi. Nk. tavallisissa haastatteluissa haastattelijan ja haastateltavan välinen epäsymmetria oli usein epäselvä, mutta jäsenyi vuorovaikutuksessa iän, sukupuolen, luokan ja etnisyyden kautta.

Haastattelun jälkeen vuorovaikutus oli aineistossamme ylipäänsä vähäistä, mutta ilmeistä oli, että valtasuhde toi haastattelijalle enemmän mahdollisuuksia. Päätäväältä yhteydenpidon muodoista, ajankohdista ja tavoista oli siirtynyt haastattelijalle samankaltaisella tavalla, kuin valta vuorovaikutuksen määrittelyä ennen haastattelua oli haastateltavalla. Samanaikaisesti esimerkiksi Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohjeet ja yleiset hyvät ja eettiset tieteelliset käytännöt johtavat myös haastattelijan vastuuseen haastattelusta raportoitessa.

Haastattelututkimuksessa on tärkeää ymmärtää ketä haastatellaan, mutta yhtä hyvin keskeistä on, kuka haastattelee, ja millaisesta vuorovaikutus- ja valtasuhteesta on kyse. Onnistuneen tutkimushaastattelun peruselementteinä eivät olleet ainoastaan haastattelun virheiden minimointi (esim. Eskola 1967), tai vain haastattelijan ja haastateltavan välisen vuorovaikutussuhteen havainnointi (esim. Ruusuvoori ja Tiittula 2005), vaan osapuolten valtasuhteen tilanteisuuden ja neuvoteltavuuden huomiointi (esim. Holstein ja Gubrium 1995; Smith 2006).

Tärkeintä itse haastattelumateriaalin syntymisen kannalta on se, että haastattelija arvioi itsensä ja haastateltavan välistä vuorovaikutussuhdetta ja siten tuottaa ”meitä”, ”teitä” ja ”heitä” haastattelutilanteessa siten, että haastateltava saa mahdollisimman suuren tilan kertoa haastattelun aihepiiristä. Tämä arviointi tapahtuu haastattelun aikana vuorovaikutteisesti kokeilemisen, onnistumisen ja epäonnistumisen kautta. Aineistossamme epäonnistuneet yri-

tykset yhtä hyvin kuin onnistuneetkin sisälsivät kokeiluja siitä, missä asioissa haastateltava osallistuu aktiivisemmin keskusteluun, mikäli vuorovaikutuksessa syntyi kokemus haastattelijan ja haastateltavan käsitysten tai olemisen jakamisesta (”me” ja ”he muut”), ja milloin, kun syntyi kokemus erillisyydestä (”me” ja ”te”).

Kokonaisuutena toteamme tämän tutkimusmenetelmällisen tarkastelun tiimoilta, että vallan epäsymmetria tutkimushaastattelujen vuorovaikutuksessa vaihtelee tutkimuksen vaiheesta, haastattelijan ja haastateltavan asemista ja suhteesta ja näiden välisen vuorovaikutuksen luonteesta riippuen. Sekä haastattelija että haastateltava osaltaan vaikuttavat epäsymmetrian tai hierarkian syntyyn, mutta yhtä lailla sen purkautumiseen. Ulkoiset olosuhteet haastattelussa, kuten edellä esitellyt yllättävät käänneet, saattavat tahattomasti horjuttaa rakentunutta vuorovaikutuksen hierarkiaa. Vallan hahmottaminen haastattelutilanteessa on vaikeaa ja toivomme, että esittämämme näkökohdat vallan suhteellisuudesta auttavat ajatuksen jatkotyöstössä.

LÄHTEET

- Alasuutari, Pertti. 2011. *Laadullinen tutkimus 2.0*. Tampere: Vastapaino. 4:s uud. p.
- Alatalo, Marja. 2005. Tutkimushaastattelun historia yhteiskuntatieteissä. Teoksessa Johanna Ruusuvoori ja Liisa Tiittula (toim.), *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino, 57–77.
- Bachrach, Peter ja Baratz, Morton S. 1962. Two Faces of Power. *American Political Science Review* 56:4, 947–952.
- Berger, Peter ja Luckmann, Thomas. 1966. *The Social Construction of Reality. A Treatise in the Sociology of Knowledge*. New York: Penguin Books.
- Bourdieu, Pierre ja Wacquant, Loic J. D. 1992. *An Invitation to Reflexive Sociology*. Chicago: The University of Chicago Press.

- Byrne, Delma ja Ozga, Jennifer. 2008. BERA review 2006: education research and policy. *Research Papers in Education* 23:4, 377–405.
- Clegg, Stewart, Flyvbjerg, Bent ja Haugaard, Mark. 2014. Reflections on phronetic social science: a dialogue between Stewart Clegg, Bent Flyvbjerg and Mark Haugaard. *Journal of Political Power* 7:2, 275–306.
- Conti, Joseph A. ja O'Neil, Moira. 2007. Studying power: qualitative methods and the global elite. *Qualitative Research* 7:1, 63–82.
- Dahl, Robert A. 1961. *Who governs?* New Haven: Yale University Press.
- Dexter, L. A. 1970. *Elite and specialized interviewing*. Evanston: Northwestern University Press.
- Emirbayer, Mustafa. 1997. Manifesto for a Relational Sociology. *American Journal of Sociology* 103:2, 281–317.
- Eskola, Antti. 1967. *Sosiologian tutkimusmenetelmät II*. Porvoo, Helsinki: WSOY.
- Eskola, Jari ja Suoranta, Juha. 2000. *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- Foucault, Michel. 1991. *Governmentality*. Teoksessa Graham Burchell, Colin Gordon, Peter Miller (toim.), *The Foucault Effect: Studies in Governmentality*. Hertfordshire: Harvester Wheatsheaf, 87–104.
- Foucault, Michel. 2003. *Society Must Be Defended: Lectures at the Collège de France, 1975–1976*. New York, NY: Picador.
- Foucault, Michel. 2005. *Tarkkailla ja rangaista*. Helsinki: Otava.
- Heiskala, Risto. 2001. Theorizing power: Weber, Parsons, Foucault and neostructuralism. *Social Science Information* 40:2, 241–264.
- Hirsjärvi, Sirkka, Remes, Pirkko ja Sajavaara, Paula. 2000. *Tutki ja kirjoita*. Helsinki: Tammi.
- Hirsjärvi, Sirkka ja Hurme, Helena. 2001. *Tutkimushaastattelu*. Helsinki: Gaudeamus.
- Holstein, James A. ja Gubrium, Jaber F. 1995. *The Active Interview*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Lappalainen, Sirpa, Hynninen, Pirkko, Kankkunen, Tarja, Lahelma, Elina ja Tolonen, Tarja (toim.). 2007. *Etnografia metodologiana: lähtökohtana koulutuksen tutkimus*. Tampere: Vastapaino.
- Lukes, Steven. 1974. *Power: A Radical View*. Lontoo: MacMillan Education.
- Mills, C. Wright. 1956. *The Power Elite*. New York. Oxford: Oxford University Press.
- Mykkänen, Juri. 2001. Eliittihaastattelu. *Politiikka* 43:2, 108–127.
- Ozga, Jennifer ja Gewirtz, Sharon. 1994. Sex, Lies and Audiotape: Interviewing the Education Policy Elite. Teoksessa David Halpin (toim.), *Researching Education Policy: Ethical and Methodological Issues*. Lontoo: Falmer, 121–138.
- Palonen, Kari. 2008. Kaksi politiikan käsitettä. Tulkinta historiasta ja nykytilanteesta. Teoksessa Paul-Erik Korvela ja Kia Lindroos (toim.), *Avauksia poliittiseen ajatteluun*. Helsinki: Minerva, 195–220.
- Rapley, Tim. 2007. Interviews. Teoksessa Clive Seale, Giampietro Gobo, Jaber F. Gubrium ja David Silverman (toim.), *Qualitative Research Practice*. Lontoo: Sage.
- Rastas, Anna. 2005. Kulttuurit ja erot haastattelutilanteessa. Teoksessa Johanna Ruusuvoori ja Liisa Tiittula (toim.), *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino, 78–102.
- Roulston, Kathryn. 2010. Considering quality in qualitative interviewing. *Qualitative Research* 10:2, 199–228.
- Ruusuvoori, Johanna ja Tiittula, Liisa. 2005. Tutkimushaastattelu ja vuorovaikutus. Teoksessa Johanna Ruusuvoori ja Liisa Tiittula (toim.), *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino, 22–56.
- Smith, K. E. 2006. Problematising power relations in 'elite' interviews. *Geoforum* 37, 643–653.
- TENK 2009. *Humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja käyttäytymistieteellisen tutkimuksen eettiset periaatteet ja ehdotus eettisen ennakoarvioinnin järjestämiseksi*. Helsinki: TENK.
- Tienari, Janne, Vaara, Eero ja Meriläinen, Susan. 2005. Yhteisyyden rakentuminen haastattelussa. Teoksessa Johanna Ruusuvoori ja Liisa Tiittula (toim.), *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino, 103–124.
- Tuomi, Jouni ja Sarajarvi, Anneli. 2013. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.
- Walford, Geoffrey. 2011. Researching the Powerful, British Educational Research Association on-line resource. Saatavilla: <http://www.bera.ac.uk/wp-content/uploads/2014/03/Researching-the-Powerful.pdf>. Viitattu 8.8.2014.
- Walford, Geoffrey. 2012. Researching the powerful in education: a re-assessment of the problems. *International Journal of Research & Method in Education* 35:2, 111–118.